

Освітній простір як місце розгортання педагогічних відносин.

О. Разуменко, докторант кафедри філософії ХНПУ імені
Г.С.Сковороди

В статті розглядаються такі поняття як «освітній простір», «культурно-освітній простір». Показана роль та значення культурно-освітнього простору в реалізації педагогічних відносин.

***Ключові слова:** освітній простір, культурно-освітній простір, педагогічні відносини, суб'єкт-суб'єктні відносини.*

Модернізація українського суспільства в цілому та освіти зокрема безпосередньо зачіпає основні напрямки розвитку сучасних освітніх установ. Так, на зміну жорсткій одноманітності в системі освіти прийшли ідеї гуманізації, компетентного та особистісно-орієнтованого підходу, диференціація та інтеграція процесу навчання, свобода вибору змісту та форм навчальної діяльності. Як наслідок, відбувається переорієнтація на цінності людини, становлення її як суб'єкта не тільки освітньої діяльності, але й культури. Все це, безперечно, вимагає усвідомлення нагальних потреб актуалізації людського потенціалу, як важливого ресурсу збереження та розвитку сучасної цивілізації. Це, в першу чергу, відноситься до системи освіти, яка є провідним соціальним інститутом у формуванні інтелектуального потенціалу країни. Саме освіта починає усвідомлюватися як складний культурний процес, як особистісно-орієнтована культурна діяльність, де важливого значення набувають педагогічні відносини.

В сучасному суспільстві функція освітньої установи не обмежується лише виконанням соціального замовлення. Більш того, вона повинна забезпечувати цілеспрямовану дію на інноваційні перетворення. А відтак освітня установа повинна мати педагога, який готовий до продуктивної діяльності.

Поняття освітнього простору є важливою характеристикою освітнього процесу, який тісно пов'язаний не тільки з розвитком педагогічної науки, а й з іншими більш фундаментальними процесами, що відбуваються в суспільстві.

До розгляду та змістовного вивчення поняття «освітній простір» звернулися ще у 80-х роках ХХ ст. Сьогодні цей термін розглядається у категоріальному апараті багатьох наук: педагогіці, психології, філософії, культурології та інших. Популярним воно стало поряд з такими поняттями, як "економічний простір", "інформаційний простір", "культурний простір" тощо. «Освітній простір» іноді вживається як простий мовний зворот, як інтуїтивно зрозуміла фраза, яка допомагає автору точніше передати зміст сказаного. Іноді воно має і велике смислове навантаження, про що, зокрема, говорить використання його в державних документах, урядових угодах, постановах департаментів освіти, комітетів з освіти, документах вищих навчальних закладів.

Цей термін використовується в розробках як західних дослідників, так і українських та російських. У контексті досліджуваної проблеми суттєве значення мають праці з філософії освіти Є. Гусинського, В. Давидова, О. Запесоцького, І.Єрмакова, І. Фомічової. Розглядом поняття «освітній простір» займаються Г. Бутенко, А. Евтодюк, Н. Рибка, А. Цимбалару та інші. При розробці освітніх програм значна увага приділяється поєднанню освітнього простору з гуманістичними процесами (С. Кримський, А. Панарін, Н. Провоторова, В. Садовничій, М. Степко та інші).

Гуманітаризація освіти в сучасних умовах стимулює усвідомлення освітніх процесів на методологічному рівні та, отже, наукове обґрунтування явищ, які відбуваються в навчанні. Освітній простір як явище вимагає наукового обґрунтування у зв'язку з актуалізацією сучасної практики, багатовимірністю педагогічних феноменів. Тобто, динаміка соціальної ситуації, її цілісно-нормативна невизначеність, залучення західних цінностей та моделей розвитку, відсутність реалістичних освітніх стратегій, стихійність цілеполагання результатів педагогічної діяльності та інші соціально-педагогічні фактори також сприяли введенню у педагогіку такого поняття як «освітній простір». Використання «освітнього простору» є альтернативою традиційному понятійно-термінологічному тезаурусу та показником

відповідності педагогічного знання переходу України до відкритого діалогу зі світом, її входження у світовий освітній простір.

Аналіз літератури свідчить про багатовимірність і різноплановість поняття «освітній простір». Так, під поняттям “освітній простір” розуміють певну територію, яка пов’язана з масштабними явищами в галузі освіти; певну частину соціального простору, у межах якої здійснюється нормована освітня діяльність; єдність, цілісне утворення в галузі освіти, яке має свої межі, що уточнюється окремо, – світовий освітній простір, міжнародний, європейський та освітній простір регіону, школи, вузу тощо. Найповнішим та сучасним, що концентрує в собі сутнісні ознаки цього феномену є, на нашу думку, визначення освітнього простору як “педагогічної реальності, яка заявляє про себе співіснуванням Людини і Світу через освіту, представляє собою баланс культурного і цивілізаційного, виражаючи його через знаковість освітнього середовища” [2, с. 39].

Зміст терміну «освітній простір» розкривається у російському педагогічному словнику під редакцією А.Ю. Коджаспірова та Г.М. Коджаспірової: «Простір освітній – простір, де зберігається загальнодержавна єдність при проведенні децентралізації освіти. Це зберігає взаємозв’язок та спадковість структур та дотримання прав кожного громадянина держави на отримання повноцінної освіти незалежно від місця проживання» [1, с. 176].

Отже, на сучасному етапі освітній простір має декілька смислових відтінків та може розумітися як розвиток технологій навчання в освіті; освітній простір виступає як особистий простір суб’єктів; як дидактичний; як «соціально-освітній простір»; як «духовно-педагогічний простір»; як «єдиний освітній простір людської цивілізації»; як синонім культурно-освітньому простору.

Отже, можна зазначити, що освітній простір – це ціннісна інтегративна одиниця соціуму та світового освітнього простору, нормативно або стихійно структурована та яка має свою систему координат, що визначають

можливості для саморозвитку особистості на різних етапах її становлення. Слід зазначити, що освітній простір відображає переважно внутрішні (педагогічні, психологічні, дидактичні та ін.) зміни в системі освіти, на що звернула увагу в своєму дослідженні Н. Рибка [3, с. 8].

В сучасних умовах практично неможливо усвідомлювати, конструювати та організовувати освітній процес без певної орієнтації у соціокультурній сфері, без врахування перспективних цінностей суспільства в нових умовах життєдіяльності людини, без педагогічної прогностики та відповідного аналізу проблемної ситуації, в якій опинилося наше суспільство та освіта.

Взагалі, простір по своїй суті є важливою складовою, який визначає порядок речей у світі, що забезпечує протікання повсякденного життя людей, їх спілкування, устрій їх безпосереднього особистісного буття. Отже, таке розуміння простору надає можливість розглядати його як простір процесів та пов'язаних з ним понять, які взяті разом з їх практичною реалізацією та усвідомленням.

Саме у просторі реалізується процес соціалізації та адаптації особистості, формується певний образ, який відповідає тим культурним умовам та зразкам, в яких здійснюється сам процес становлення. Освіту, таким чином, можна трактувати як єдність процесу та результату засвоєння та привласнення особистістю узагальнених способів взаємодії з дійсністю та самим собою, які напрацьовані людством та закріплені у культурі зразки відповідності. Культура ж виступає як середовище життєдіяльності людини. В процесі розвитку культури відбувається узагальнення способів взаємодії особистості з дійсністю, які набувають статусу цінностей. Культура, як система домінуючих цінностей та відносин між людьми, є, з одного боку, необхідною передумовою освіти, утворюючи певне освітнє середовище, а з іншого – тільки завдяки освіті культура може існувати та розвиватися.

Взагалі освіта все більше починає усвідомлюватися як складний культурний процес, як особистісно-орієнтована культурна діяльність. Освітня

установа, як інституціональна форма організації системи освіти, зберігає цю сутнісну характеристику. Це означає, що сьогодні головним напрямком побудови і розвитку будь-якого освітнього закладу є створення умов для культурного розвитку учня, студента, особистості в цілому, створення культурного середовища.

Ідея формування культурно-освітнього простору, як умови навчання, виховання школярів, має об'єктивну обумовленість. Нові завдання школи, різноманіття навчальних закладів, навчальних програм, підручників, соціокультурні процеси, пов'язані з гуманізацією, гуманітаризацією, розгортанням інформаційного простору є також факторами, які треба враховувати при виборі шляхів організації простору освіти. При цьому здається, що культурно освітній простір не може бути чітко і однозначно описаним, так як він об'єктивно має високий ступінь невизначеності. Тобто, культурно-освітній простір має бути багатоваріантним, тим самим забезпечувати вільний розвиток, а отже, здійснення справді гуманістичного освітньо-виховного процесу.

Таким чином освітній простір – педагогічний феномен зустрічі та взаємодії людини з оточуючими її елементами-носіями культури (освітнім середовищем), у результаті чого відбувається їх осмислення та пізнання. Тому саме культурно-освітній простір і є місцем розгортання педагогічних відносин та новацій.

Розуміючи педагогічні відносини як специфічну категорію відносин, як особливий вид взаємодії людей, як прояв ціленаправленого впливу батьків на особистість дитини, як відносини між вчителями, учнями, педагогами, молоддю, батьками та громадськістю, то культурно-освітній простір є найбільш «близьким», значимим та небайдужим до особистості студента чи учня. Саме він має безкінечні можливості трансляції досвіду, засвоєння світу в цілому та побудови відносин у всіх сферах людського буття.

Культурно-освітній простір, крім всього іншого, є системоутворюючим компонентом побудови суб'єкт-суб'єктних відносин: суб'єкта та культури,

суб'єкта та соціуму в цілому. Тому можна з впевненістю сказати, що педагогічні відносини є універсальною характеристикою педагогічного процесу. Вони виражають взаємодію двох суб'єктів, яка опосередкована об'єктом засвоєння, тобто змістом освіти. При цьому суб'єктність слід розуміти як властивість особистості, яка розкриває сутність людського способу буття що міститься в усвідомленому та діяльнісному відношенні до світу та до себе, а також здатність відтворювати взаємообумовлені зміни у світі і у людині зокрема.

Суспільство знань, становлення якого стає все більш помітним в нашій країні, передбачає структурування освітнього простору, де всі компоненти наповнені людським особливим смыслом та служать людині, допомагають вільно проявляти свою індивідуальність, сприяють саморозвитку та самовизначенню у світі культурних цінностей.

Педагогічні відносини реалізуються не просто в освітньому просторі, а на різних рівнях та структурних елементах культурно-освітнього простору. Саме завдяки цьому відбувається засвоєння і трансляція знань, вмінь, досвіду, гуманістичних цінностей суб'єктами освітнього процесу. Цей процес відбувається у просторово-семантичному полі, має змістовно-методичний компонент та комунікаційно-організаційну наповненість.

Так, просторово-семантичний компонент культурно-освітнього простору, тобто архітектурно-естетична організація життєвого простору суб'єктів педагогічних відносин (архітектура будівель, дизайн інтер'єру тощо) та різні символи, настінна інформація і т.д.) надають можливості для реалізації педагогічних відносин завдяки розвитку предметно-просторового середовища освітньої установи.

Змістовно-методичний компонент - концепції навчання, виховання, навчальні програми, плани, підручники і т.д.; форми і методи організації освіти (урок, заняття, дидактична гра, екскурсія тощо; дослідницькі спільноти, форми самоврядування тощо) - збагачують, надають наукомістськість змісту і організації педагогічних відносин.

Комунікаційно-організаційний компонент враховує особливості суб'єктів освітнього середовища - розподіл статусів, ролей, національні, статеві особливості учнів, педагогів, їх цінності, установки, стереотипи. У комунікаційній сфері формуються стилі спілкування і викладання, просторова і соціальна щільність середовища суб'єктів освіти, ступінь скупченості. Організаційні умови надають можливість для реалізації творчих здібностей всіх суб'єктів педагогічного процесу (вчитель, педагог, батьки, учні, молодь). Отже, в рамках педагогічних відносин розвиваються міжособистісні властивості, відбувається навчання культурі спілкування (організація спілкування, навчання і коректування відносин).

Таким чином педагогічні відносини є соціальним явищем, які реалізуються у культурно-освітньому середовищі. «Людина може охопити досвід цілісної універсальної людини, лише реалізуючи свою індивідуальність, а не намагаючись звести себе до абстрактного загального займенника. Життєва задача людини парадоксально сполучає в собі реалізацію індивідуальності і в той же самий час вихід за її межі та досягнення універсальності» [4., с. 372]. Спираючись на думку Е. Фромма, ми можемо підсумувати, що педагогічні відносини в своєму розвитку повинні враховувати вимоги часу та розвиватися саме як суб'єкт-суб'єктні відносини на позиціях гуманізму, і реалізовуватися у соціальному середовищі, конкретизованому у культурно-освітній простір. А суб'єкт педагогічних відносин, особистість, яка є продуктом свого суспільства, формується у культурно-освітньому просторі - від сім'ї до засобів масової комунікації, від дитячого садка – до ВНЗ та виробництва. В процесі взаємодії, при формуванні суб'єкт-суб'єктних відносин, які є основою педагогічних відносин, культурно-освітній простір надає можливість набувати досвід, створювати сприятливі умови для засвоєння соціального досвіду, який відображається у змісті освіти.

Підсумовуючи можна сказати, що культурно-освітній простір, який розуміється як сфера суспільної діяльності, де здійснюється соціокультурне

відтворення людини, формування та розвиток особистості, індивідуальності, то зрозуміло: ціленаправлено організований простір створює атмосферу цінностей та зразків певних педагогічних відносин, слугує джерелом розвитку як особистості, так і спільноти в цілому, реалізовує виробництво соціально-духовного, інтелектуального та економічного потенціалу нового суспільства, нарощує людський капітал.

Література:

1. Коджаспиров, А. Ю., Коджаспирова, Г.М. Педагогический словарь. – М.: Академия, 2000. – 176 с.
2. Леонова, О. Образовательное пространство как педагогическая реальность. // *Alma mater* (Вестник высшей школы). – 2006. – № 1. – С. 36-40.
3. Рибка Н. М. Єдиний освітній простір як інтегративна система: соціально-філософський аналіз: Автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. – Одеса, 2005. – 24 с.
4. Фромм, Э. Из плена иллюзий // *Душа человека*. М.: Республика, 1992 - 430 с.

Образовательное пространство как место развертывания педагогических отношений

Разуменко О.

В статье рассматриваются такие понятия как «образовательное пространство», «культурно-образовательное пространство». Показана роль и значение культурно-образовательного пространства в реализации педагогических отношений.

Ключевые слова: образовательное пространство, культурно-образовательное пространство, педагогические отношения, субъект-субъектные отношения.

Educational Environment as the deployment of pedagogical relations

Razumenko O.

The idea of “educational area” and “cultural educational area” is considered in the article. The role and significance of cultural educational area in the process of pedagogical relations realization are also presented here.

Key words: educational area, cultural educational area, pedagogical relations, subject-subjective relationship.